

Likvidácia Tábora a vznik sídliska Luník IX

Anna Jurová

vol. 4, 2015, 1, pp. 30-49

Disposal of Tabor and the creation of Luník IX

The paper deals with complex problems in addressing the adverse housing situation of the Roma population in Košice. After World War II, part of the city known as the gypsy camp under Moldavská way found itself in an extremely exposed position at the entrance to the city. Arrival the amount of working class from rural areas with extensive construction and urbanization ratios further deepen. Numerous Roma growth was evident. Housing problems are addressed through an allocation of older apartments, phasing out the huts in the camp and finally focusing on specific Roma settlement. The idea of a separate settlement originated in the mid-60s, in 1970, the planned housing units was not built. Another intention of anticipated settlement was in the area Myslava with lower standard family houses. Because of the high costs the concept of prefabricated houses gallery type was born. The government in 1976 refused to deal with Roma housing in specific neighbourhoods. Council city national committee nevertheless approved the construction of Luník IX without a specific focus. The construction was carried out in late 1970s, several policies were processed recall procedure Roma families from the camp as well as the old city, according to various streets. In 1981 began the history of Luník IX, its ethnic ghettoization with disastrous consequences to the present.

Key words: Roma/Gypsies. Housing problems. Gypsy camp. Idea of separate settlement. Lunik IX.

Príspevok sa zaoberá zložitými problémami pri riešení nepriaznivej bytovej situácie rómskych obyvateľov v Košiciach. Po druhej svetovej vojne sa mestská časť označovaná ako cigánsky Tábor pod Moldavskou cestou ocitla v mimoriadne exponovanej polohe pri vstupe do mesta. Príchod množstva pracovných síl z vidieka s rozsiahlou výstavbou a urbanizáciou negatívne pomery ešte viac prehlboval. Početný rast Rómov bol evidentný. Bytové problémy sa riešili prídelením starších bytov, postupnou likvidáciou chatrčí v Tábore a nakoniec sústredením Rómov na osobitné sídlisko. Idea samostatného sídliska vznikala už v polovici šesťdesiatych rokov, do roku 1970 sa plánované bytové jednotky nepostavili. Ďalší zámer predpokladal sídlisko v lokalite Myslava s rodinnými domami nižšieho štandardu. Pre vysoké náklady sa zrodila koncepcia montovaných domov pavlačového typu.

Vláda v roku 1976 odmietla riešenie bývania Rómov v osobitných sídliskách. Rada mestského národného výboru napriek tomu schválila výstavbu sídliska Luník IX bez osobitného zamerania. Výstavba sa realizovala koncom sedemdesiatych rokov, vo viacerých koncepciách bol spracovaný postup sťahovania rómskych rodín z Tábora i centra starého mesta, podľa jednotlivých ulíc. V roku 1981 sa začala história Luníka IX, jeho etnická getoizácia s katastrofálnymi dôsledkami až do súčasnosti.

Možno tu uviesť neustále opakované klišé o nedostatočnom výskume mnohých otázok našej staršej i novej histórie, v tomto kontexte vývoja a postavenia Rómov na území mesta Košíc v rôznych etapách i z rôznych aspektov. Aj téma usadzovania sa Rómov v Košiciach a vytvárania vlastného sídelného „centra“ si vyžiada ešte prebádanie množstva prameňov a zdrojov informácií. Na základe vlastnej skúsenosti s prácou s pôvodnými materiálmi v archívoch i zatiaľ chudobnou literatúrou k rómskej histórii v Košiciach treba aj tento príspevok pokladať za začiatok tohto neľahkého bádania.

Na základe doterajších poznatkov možno konštatovať, že cigánsky Tábor¹ pod Moldavskou cestou, nad Moldavskou cestou, vrátane Strmého kúta pri Sladovni a priľahlých ulíc Floriánskej, Žriedlovej sa dotvoril fakticky do vzniku 1. Československej republiky (ďalej ČSR). Prehľadná mapa Košíc z roku 1912 dokumentuje nárast Tábora, čo sa týka plochy domčekov, ulice už boli pomenované pod Moldavskou cestou a Delostreleckou (dnes Žižkovou), v západnej časti nad Moldavskou okružnou (vtedy Idanskou, dnes opäť Idanskou).² Plochu Tábora tvorili ulice Žižkova, Dlhá, Tatárska, Mostová, Dýmková, Tulipánska, Veselá, Turecká, Vysoká, Vysoká medzierka, Jánošíkova, Táboorská. Možno tu predznačiť, že táto plocha a ulice na nej patrili do Tábora ešte koncom sedemdesiatych rokov, keď sa pripravovala jeho definitívna likvidácia.³ Ďalej je treba zdôrazniť, že táto štvrť, tento Tábor, nebola nikdy čisto rómskou štvrtou, napriek postupnému odchodu a odsťahovaniu nerómskych obyvateľov z tejto mestskej časti. Tak ako mestské orgány v povojnovom období vyvíjali snahu o jeho likvidáciu, súbežne sa tvorili rôzne koncepcie a zámery na realizáciu cigánskeho sídliska v súlade s celkovým riešením tzv. cigánskej otázky počas bývalého režimu a na nich participovali zložky straníckych i štátnych orgánov rôznych stupňov.

Rómovia sa v minulosti usadzovali v Košiciach postupne, nadobúdali domovské právo, domovskú príslušnosť, dôležitú inštitútu pri fungovaní vzťahov medzi jednotlivcom a obcou, mestom, až kým nebolo zrušené v roku 1948. Štátna moc si rastúce počty Rómov zisťovala a overovala v rôznych súpisoch a evidenciách. Postupný nárast Rómov v Košiciach dokumentujú údaje o 474 Rómoch podľa celouhorskeho sčítania z roku 1893 i výsledky z policajnej evidencie z 1. ČSR z roku 1924. Vtedy žilo v Košiciach 771 Rómov, z nich malo domovské právo 755 osôb. Rómska komunita bola značne vyspelá, z dospelých osôb si 131 vykazovalo ako povolanie hudobníka, malá časť spadala pod označenie nádenník. Väčšina rodín žila v mestskej štvrti Tábor na vyššie uvedených uliciach. Najhustejšie boli obývané ulice Vysoká a Idanská, niekoľko rodín významných primášov však bývalo aj v uliciach v centre mesta a s Rómami z osady sa nestýkali, deti z týchto rodín nenavštevovali ani ľudovú školu na Kukučínovej ulici na okraji Tábora.⁴

Pomery v Tábore sa výrazne skomplikovali v dôsledku Viedenskej arbitráže z roku 1938, keď Košice pripadli Maďarsku a v dôsledku niekoľkoročného vojnového obdobia. Po skončení druhej svetovej vojny boli mestské orgány už v roku 1945 z vyšších mocenských štruktúr urgované na akútne riešenie situácie v Tábore, keď chatrče pod Moldavskou cestou i na Idanskej ulici lemovali príjazd do Košíc z južnej hlavnej magistrály v smere od Rožňavy. Tábor, ktorý sa pôvodne nachádzal na okraji mesta, nadobúdala, obkľúčený novou zástavbou, výrazne exponovanú polohu. Miestna správna komisia nebola v tom čase schopná v tejto záležitosti

1 Až do svojej likvidácie bol v dobových prameňoch i dobovej tlači označovaný ako cigánsky tábor, tzv. cigánsky tábor, cigánska štvrť, a tak bol vnímaný aj laickou a odbornou verejnosťou (aj keď tá mu venovala minimum pozornosti). Tieto pojmy, tiež označenie Cigán používame v dobovom kontexte a podľa používaných prameňov.

2 Mapa mesta z roku 1912 v Archíve mesta Košice (ďalej AMK). Pozri tiež v mapovej prílohe: NĚMEC, Zdeněk. Náčrt územného a stavebného vývoja Košíc v 19. storočí. In: *Historica Carpatica*, 1991, č. 22, s. 47-65. DUCHON, Jozef. Cigáni: Etnikum známe i neznáme. In: *Košický večer*, 2002 (23. 8.), s. 5; 2001 (30. 8.), s. 5. JUROVÁ, Anna. Snaha o lokalizáciu cigánskeho Tábora v Košiciach. In: *Mesto a dejiny*, 2013, roč. 2, č. 1, s. 25-32.

3 Mapa mesta Košice z roku 1978, tiež materiály koncepcií likvidácie cigánskych koncentrácií, ako to uvedieme v ďalšom texte.

4 ZUPKOVÁ, Eva. Rómovia v Košiciach po vzniku ČSR (Analýza evidencie z roku 1924). In: *Česko-slovenská historická ročenka 2007*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, s. 141-149.

prijat' nijaké rozhodnutie a opatrenia a otázky postavenia Rómov v meste, v kontexte iných problémov, boli okrajové.⁵

Kumulujúce sa problémy s početne rastúcou rómskou populáciou v meste avizoval už v roku 1947 realizovaný povojnový policajný súpis Cigánov – Rómov v intenciách vyhlášky ministra vnútra. Aj keď verejnosti bol predstavovaný ako súpis potulných Cigánov, interné smernice rezortu jasne nasmerovali podriadené zložky na podchytenie všetkých Cigánov v štáte, vrátane rôznych svetských prevádzkovateľov živností zábavných, s potenciálnymi možnosťami odsunu a vytlačenia z nášho územia „cudzích“. V Archíve mesta Košice zachovaná Evidenčná kniha Cigánov dokumentuje zvýšenie počtu Rómov oproti roku 1924 na 1185 osôb, zároveň z počtu 726 dospelých nemalo domovskú príslušnosť v Košiciach 171 osôb. Táto skutočnosť umožňuje predpokladať už vtedy značný prílev Rómov z vidieka, a to z množstva obcí a okresov nielen východného Slovenska, podľa širokej škály vykazanej domovskej príslušnosti. Takisto otázky remesiel a zamestnaní potvrdili zhoršené pomery rómskych rodín, keď síce dominovali ešte hudobníci, avšak pribudlo mnoho robotníckych kategórií, pomocných robotníkov, pomocných robotníčok, slúžok, nezamestnaných.⁶ V kontexte sledovanej otázky Tábora a bývania rómskych rodín možno potvrdiť ich zotrvanie v danej štvrti a najhustejšie osídlenie na uliciach Vysoká a Idanská, ale zníženie počtu rodín na malej ulici Vysoká. Súpis zaznamenal novú ulicu Hudobnícku v časti nad Idanskou. Z aspektov neskorších argumentácií v tvoriacich sa koncepciách na riešenie bytových problémov Rómov v Košiciach je nutné uviesť, že aj podľa výsledkov tohto súpisu bývali Rómovia mimo štvrte Tabor na uliciach v centre starého mesta – Štefánikova (14 rodín), Kováčska (8 rodín), Mäsiarska (21 rodín), Šrobárova (10 rodín), Severné nábrežie (pod ktorým sa vtedy myslela časť za tehelňou – 16 rodín) a niektorých ďalších.⁷

Enormný nárast počtu rómskych obyvateľov v Košiciach, hlavne prílevom osôb z vidieka, súvisel s ohromnou výstavbou a urbanizáciou už v rámci prvej päťročnice, ale aj v nasledujúcich a živelné migračné cesty za prácou boli súčasťou celkového povojnového procesu. Hlavným zámerom zákona o prvom päťročnom pláne na roky 1949 – 1953 bolo prebudovať štruktúru ekonomiky v prospech kovopriemyslu a predovšetkým ťažkého strojárstva, čím sa mala podporovať industrializácia krajín východného bloku a jeho zbrojárske programy. V rámci zvýšených úloh tejto päťročnice sa začala výstavba mamutieho hutného kombinátu HUKO na východnom Slovensku v priestore Veľkej ldy, kde vo veľkom počte pracovali Rómovia.⁸ Nevyjasnené otázky dopravného zabezpečenia prepravy železnej rudy a ďalšie problémy viedli v januári 1953 k pozastaveniu jeho výstavby a závodov, ktoré naň mali nadväzovať. Rómovia však boli zaradovaní na stavebné práce fakticky vo všetkých stavebných podnikoch na území mesta, ale aj na ďalších úsekoch vtedy významných stavieb – na trati družby do Čiernej nad Tisou, neskôr na širokorozchodnej trati do Hanisky, keď už prebiehala výstavba

5 AMK, fond (ďalej f.) Národný výbor mesta Košice (ďalej NV MK), Správna komisia 1945 – 1948. V tomto období išlo vo vzťahu k Rómom o otázky ich zariadenia do pracovných táborov, zákaz predaja rómskym trhovníčkam na trhu, problematiku vzdelávania rómskych detí.

6 AMK, f. NV MK, Správna komisia 1945 – 1948, Evidenčná kniha Cigánov 1947, inventárne číslo (ďalej inv. č.) 7, 1–726.

7 AMK, f. NV MK, Správna komisia 1945 – 1948, Evidenčná kniha Cigánov 1947, inv. č. 7, 1–726. JUROVÁ, Anna. Súpis Cigánov – Rómov v roku 1947 (na príklade mesta Košice). In: *Človek a spoločnosť: internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied* [online], 2014, roč. 17, č. 3. [cit. 8.6.2015]. Dostupné na internete: <<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-17-rok-2014/3/>>.

8 JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945 – 1967: Dokumenty*. 2. časť. Praha: ÚSD, 1996, s. 192–197. Zpráva o postavení cikánských dělníků v obvodu Hukostavu n. p. Košice. 2. marec 1952. Pozri tiež viaceré heslá: HONZÁK, František – LONDAK, Miroslav – JAKSICOVÁ, Vlasta. *Dejiny Slovenska: Dátumy, udalosti, osobnosti*. Bratislava - Praha: Slovart - Libri, 2007, 882 s.

Východoslovenských železniarní (ďalej VSŽ) od januára 1960. Prevádzky stavebných podnikov realizovali práce na rôznych úsekoch, avšak byty na vidieku nevlastnili. Archivné pramene dokumentujú hlavný zámer nielen mestských orgánov od začiatku päťdesiatych rokov likvidovať „cigánsky“ Tábor, ktorý sa nielenže nenaplnil, ale bytovú situáciu rómskych obyvateľov ešte výrazne zhoršoval.

Na začiatku päťdesiatych rokov sa rozhodlo o riešení tzv. cigánskej otázky na dlhé desaťročia a v politike asimilácie sa prijímali viaceré uznesenia a opatrenia. Problematika sa dostávala do krízy a slovenské orgány podnikli viacero samostatných krokov v tejto oblasti. Predovšetkým sa rozhodli detailne zmapovať pomery v rómskych osadách z hľadiska životných podmienok rómskej populácie (bytové pomery, vybavenie domácností, zdravotný stav, vzdelanostná úroveň).

Pre Oblastnú správu pre bytovú a občiansku výstavbu na Slovensku (ďalej OSBOV) predložil odbor výstavby vtedajšieho Krajského národného výboru (ďalej KNV) Košického kraja správu o zistenej situácii dňa 29. mája 1956. V rámci kraja žilo 29 264 Rómov, najviac v okrese Košice (vidiek) a v samotnom meste Košice. Tu sa zaznamenalo 4 200 osôb, v 380 domoch, z nich bolo 342 na bývanie nevyhovujúcich. Bytov pozostávajúcich z jednej miestnosti bolo 75, 263 bytov malo izbu a kuchyňu, viac izieb malo 42 bytov. Počet osôb pripadajúcich na jednu miestnosť predstavoval 11 osôb, čo bola najvyššia hustota a preľudnenie v rámci celého kraja. Lepšie vybavenie sa týkalo čerpania vody z vodovodu, zo studne a používania záchodov a latríny, napriek tomu 200 osôb bývalo bez záchodov a 200 používalo okolie bytu či domu. Kritériá vybavenia sociálnymi zariadeniami boli v niektorých okresoch nejasné.⁹

Samotný niekoľkonásobný nárast počtu Rómov v Košiciach, pritom v najviac stiesnených priestoroch bytov a domov, anticipoval aj do budúcnosti mimoriadne ťažkosti pri riešení bytových problémov rómskych obyvateľov. Aj keď OSBOV vo svojich návrhoch kládla na prvé miesto individuálnu bytovú výstavbu za pomoci štátnych pôžičiek a podpôr, v Košiciach nebol dostatok voľných stavebných pozemkov v obmedzenej rozlohe mesta a absentovala aj ochota tieto stavebné pozemky predať, prideliť v bezprostrednom okolí Košíc.¹⁰ Rómom sa pridelovali byty v staršej zástavbe nižších kategórií, v starom meste sa byty svojvoľne vymieňali za byty na vznikajúcich sídliskách a do domov vo štvrti Tábor sa sťahovali ďalší imigranti z vidieka i mnohé rodiny zo širokého príbuzenstva, ktorým sa umožnila kúpa týchto domov. Bytový problém v Táboře nemizol.

V intenciách politiky násilnej asimilácie sa od uznesenia Ústredného výboru Komunistickej strany Československa (ďalej ÚV KSČ) z 8. apríla 1958 O práci medzi cigánskym obyvateľstvom štátna politika voči rómskym obyvateľom inštitucionalizovala vo forme komisií pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov na rôznych stupňoch štátnej správy, rozsiahle opatrenia sa prijali v rezorte vnútra, zdravotníctva, školstva. Súpis kočujúcich a polo kočujúcich osôb sa uskutočnil v dňoch 3. – 6. februára 1959.¹¹

Pokračujúcu migráciu Rómov do Košíc dokumentoval aj tu vykonaný súpis v uvedených dňoch. Jeho výsledkom bolo spísanie 1 350 osôb, z nich 616 nad 15 rokov, 734 do 15 rokov. V správe sa uvádzalo, že počet 117 osôb, vrátane detí, tvorili cezpoľní, prevažne z Košického

9 Štátny archív Košice (ďalej ŠA Košice), f. Krajský národný výbor (ďalej KNV) Košického kraja 1949 – 1960, Odbor vnútra, škatuľa (ďalej šk.) 48.

10 JUROVÁ, A. *Rómska problematika 1945 – 1967: Dokumenty*. 2. časť..., s. 403–410. Návrh OSBOV na Slovensku na postupnú likvidáciu rómskych osád v zmysle uznesenia Zboru poverenikov č. 39.

11 JUROVÁ, A. *Rómska problematika 1945 – 1967: Dokumenty*. 3. časť. Praha: ÚSD, 1996, 776 s. Text zákona, smernice rezortov, správy zo súpisov.

kraja.¹² Možno tu poznamenať, že pri sledovaní rómskej problematiky v Košiciach z dlhodobého časového horizontu sa tu Rómovia už v minulosti usadzovali, vykazovali sa hudobníckymi povolaniami, nádenníckymi a pod., kočovanie sa v bývalých súpisoch nevyskytovalo. Takže v tomto súpise mohlo ísť tiež o osoby z vidieka, zaoberajúce sa rôznymi formami priekupníctva a kšeftovania.

Už bol vyššie uvedený začiatok nových asimilačných prístupov po roku 1958 prostredníctvom zriaďovaných komisií pre otázky cigánskych obyvateľov. Ich zložité vytváranie a získavanie informácií z praxe skomplikovala reorganizácia administratívno-územného členenia v roku 1960, v podmienkach ktorého sa tieto pomocné orgány štátnej správy museli konštituovať znovu a rozpracovávať svoje koncepcie, námety s novými údajmi a poznatkami. Tak do riešenia cigánskej otázky v Košiciach vôbec, vrátane zložitých bytových pomerov neustále rastúcej rómskej populácie, od začiatku šesťdesiatych rokov zasahovala a rozhodovala aj krajská komisia východoslovenského kraja, najmä ak mestská komisia nemala spočiatku adekvátne podmienky na svoju činnosť a po neúspechoch z päťdesiatych rokov prejavovala značnú pasivitu. Tu sa začali koncipovať aj nové námety na riešenie bytovej problematiky rómskych obyvateľov, oproti návrhom OSBOV z roku 1956, keď bolo evidentné presunutie ťažiska na štát a na štátnu bytovú výstavbu s dominantným prídelením štátnych bytov pri likvidácii cigánskych osád a sústredení. V súvislosti s Košicami a neustálym pohybom Rómov (napríklad po začatí výstavby VSŽ) možno sledovať meniace sa a spočiatku nie celkom presné údaje o rómskej populácii na teritóriu mesta.

V roku 1963 sa konštatovalo, že v meste žije vyše 5 000 osôb cigánskeho pôvodu, ktoré tvorili asi 700 samostatných rodín. Nachádzali sa v okrajových častiach mesta, no väčšia časť z nich (40 %) v tzv. cigánskom Tábore v juhozápadnej časti mesta. Zaujímavé je označenie severného nábrežia za Tehelňou na Pražskej ulici, kde sa nachádzalo 11 rodín (v tamojšom súpisovom stredisku v roku 1959 bol spísaný značný počet Rómov – pozn. aut.). Prevažná časť bola zaradená do kategórie integrovaných a adaptabilných, štvrtina medzi zaostalých a neprispôsobivých. Cigánsky Tábor bol „hniezdom“ chorôb, asi 220 rodín žilo v bytoch na bývanie nevhodných, spoločne obývali 160 chatrčí, z ktorých polovica bola priamo na spadnutie.¹³

V roku 1964 sa už nastoľovali otázky osád Harčaruvky v Bardejove, vo Veľkej Ide, v Moldave a za najpálčivejšiu na riešenie tiež cigánsky Tábor v Košiciach. Tu bolo pridelených 18 bytov podľa poradovníka, 27 bytov z dôvodov asanácie, podniky prideliť 12 bytov a v individuálnej bytovej výstavbe bolo postavených deväť domčekov. Na riešenie sa uvádzalo v Košiciach tentoraz 400 rodín.¹⁴

Koncepcia riešenia otázok občanov cigánskeho pôvodu vo Východoslovenskom kraji do roku 1970, ktorá bola schválená 30. decembra 1964 na 27. schôdzi Rady Vsl. KNV,¹⁵ nastolila otázku prvého „sústredeného sídliska“ pre rómskych obyvateľov, ktoré sa malo postaviť v Košiciach pre rok 1965 „z dôvodov pokusných a vzhľadom na kapacitné možnosti stavebných organizácií“. Sústredená výstavba sa mala týkať 75 – 100 bytových jednotiek.¹⁶

12 JUROVÁ, A. *Rómska problematika 1945 – 1967: Dokumenty*. 3. časť..., s. 544-546. Správa o súpise v meste Košice.

13 ŠA Košice, f. Východoslovenský KNV v Košiciach 1960 – 1969 (ďalej Vsl. KNV 1960 – 1969), Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, rok (ďalej r.) 1963, šk. 2, číslo (ďalej č.) 2. V roku 1956 sa zistil počet chatrčí 380 – pozn. aut.

14 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1964, šk. 4, č. 1.

15 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Zápisnice Rady 1960 – 1969.

16 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1964, šk. 5, č. 104.

V roku 1965 bolo v Košiciach pridelených 26 bytových jednotiek a z dôvodov asanácie 24 bytových jednotiek. Bytový odbor Mestského Národného výboru v Košiciach (ďalej MsNV) vydal v jedenástich prípadoch dočasné povolenie nastahovania sa do bytov podradných z núdze a povolením výmeny bytu sa vylepšilo bývanie v 61 prípadoch. Kvôli likvidácii osád sa z kvóty MsNV malo na rok 1965 vyčleniť pre rómske rodiny 50 bytov, pre likvidáciu životne nebezpečných chatrčí sa požadovalo vyčleniť asi 30 bytov; „projekčne pripraviť Štátnu bytovú výstavbu ŠBV pre Cigánov v Košiciach v počte 120 bytových jednotiek v priestore terajšej cigánskej štvrte.“ V rokoch 1966 – 1970 mal celkový počet bytových jednotiek dosiahnuť 500.¹⁷ Reálne bolo v rokoch 1963 – 1964 v cigánskej osade v Košiciach zlikvidovaných len 55 cigánskych chatrčí. Na rokovani v Vsl. KNV sa zdôraznila nutnosť nepustiť ďalších Cigánov do okresu kvôli výstavbe VSŽ.

Opakovane sa zdôraznil zákaz prísunu Cigánov na výstavbu VSŽ z iných okresov, ktoré nedodržiavali prijaté dohody. Zamestnávanie Rómov na výkopových prácach VSŽ viackrát kritizovali aj najvyššie stranícke a štátne orgány. MsNV len s problémami prideliť niekoľko bytov podľa poradovníka, z dôvodov asanácie a výmenou zdravotne nevyhovujúcich bytov boli vylepšené bytové podmienky 26 rodinám. Konštatovalo sa, že sa už „zabezpečuje projektová príprava výstavby 120 bytových jednotiek v oblasti cigánskej štvrte“.¹⁸

Ešte v tom istom roku (1965) sa krajská komisia opäť zaoberala otázkami „komplexného“ riešenia otázok obyvateľov cigánskeho pôvodu v Košiciach, kde sa počet odhadoval na 9 000 osôb tvoriacich asi 800 rodín. Populačné prírastky boli mimoriadne vysoké, ale neprestával ani zvýšený príliv týchto rodín do Košíc z vidieka. Jedným z najpálčivejších problémov sa znovu pripomínal bytový problém, avšak riešenie niektorých naliehavých prípadov pridelovaním bytov v historickom jadre mesta zhoršilo celkovú situáciu v rozmiestňovaní Rómov na území mesta. Pokračoval aj naďalej príchod Rómov z dedín a v starej časti mesta došlo k vytvoreniu niektorých nových cigánskych štvrtí (Vodárenská, Solovjevova, dnes Watsonova), pričom dochádzalo k nezákonnému obsadzovaniu bytov. Na rokovaní komisie sa upozornilo na potenciálnu nemožnosť riešenia bytových otázok a likvidácie cigánskeho Tábora, ak by naďalej pokračoval príliv z vidieka. Taktiež sa zdôraznil postup rozptylu a metóda odsunu podľa uznesenia vlády číslo 502/1965. Urgovalo sa zabezpečenie plánovanej výstavby bytoviek na území Tábora v roku 1966, kde sa mali pridelovať byty rodinám z asanačnej časti cigánskeho Tábora a rodinám z nevyhovujúcich bytov v starej časti mesta.¹⁹ Pri vyhodnotení výsledkov za rok 1967 sa poukázalo na najväčšie nedostatky v Košiciach, kde 61 dokončených bytov plánovaných pre rodiny z cigánskeho Tábora museli byť odovzdané z rozhodnutia KNV rodinám z asanovaných ulíc v meste.²⁰ Vážne nedostatky sa opakovali v Košiciach pri ukončení a výstavbe bytov, kde absolútne neexistovala záruka likvidácie cigánskeho Tábora do roku 1970. Plánovaná výstavba sústredného sídliska v priestore tejto štvrte sa ani nezačala.²¹

Ako z vyššie uvedeného textu vyplynulo, sídlisko Luník IX má počiatky svojej genézy ešte v šesťdesiatych rokoch počas tvorby koncepcií riešenia problematiky bývania rómskych obyvateľov v meste Košice na neúspešných zásadách rozptylu a odsunu koncentrácií príslušníkov tejto minority. Na rozdiel od množstva historicky vzniknutých prirodzených

17 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1965, šk. 6, č. 13.

18 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1965, šk. 7, č. 58, 67.

19 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1965, šk. 8, č. 134.

20 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1968, šk. 17, č. 22.

21 ŠA Košice, f. Vsl. KNV 1960 – 1969, Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, r. 1968, šk. 18, č. 43.

vidieckych rómskych komunít je umelým výtvorom nedávnej éry a socialistického riešenia tzv. cigánskej otázky. Na základe množstva výpovedných prameňov možno konštatovať, že primárne príčiny vedúce ku konštituovaniu koncentrovaného rómskeho osídlenia v tejto mestskej časti vyplynuli z neschopnosti zvládnuť likvidáciu, historicky od 19. storočia existujúceho, Tábora pod Moldavskou cestou, ktorý sa v procese prudkého rozmachu výstavby Košíc pretransformoval z pôvodnej osady za mestskými hradbami na obrovskú zaostalú koncentráciu takmer v centre mesta pri dôležitej výpadovke z Košíc. Tu treba ale poznamenať, že v medzivojnovom období bol Tábor slušnou štvrťou, kde nežili len Rómovia, ale aj českí vojaci, rôzni zriadení, štátni zamestnanci a ich deti chodili spolu do školy na Kukučínovej ulici. Úpadok nastal, ako bolo na začiatku príspevku uvedené, v dôsledku Viedenskej arbitráže (odchod mnohých českých zamestnancov), perzekúcií počas vojnového obdobia. Príčinou bolo tiež nezvládnutie početného rastu a prílevu Rómov z vidieka v súvislosti s disponibilnými zdrojmi pracovných príležitostí nielen vo VSŽ, ale aj vo veľkých stavebných podnikoch, podnikoch miestneho hospodárstva a komunálnych služieb, ale aj nedostatok bytov a neochota pridelať ich Rómom. Vyústenie do riešenia koncepcie bývania na Luníku IX vyplynulo tiež z koncentrácie Rómov v historickej časti mesta s bytmi III. a IV. kategórie, ktoré príslušníci majority vymieňali za byty I. kategórie na novobudovaných sídliskách. Jednoznačne neúčinná bola koncepcia rozptylu a zásady dislokácie (jedna rodina do jedného vchodu bytového domu), pričom sa už vtedy rozbíjali tradičné väzby v rómskych rodinách.

Luníku IX predchádzali predstavy o koncentrovanom sídlisku ABC s domami s nižším štandardom, ktoré nadväzovali na výstavbu, do 70. rokov nerealizovanú, a predstavy o variante s montovanými pavlačovými domami, po odmietnutí koncepcie predchádzajúceho typu, t. j. domov s nižším štandardom, avšak finančne náročnejšími.

Mestský národný výbor sa k myšlienke plánovania výstavby sídliska ABC rozhodol údajne na základe uznesenia vlády Slovenskej socialistickej republiky (ďalej SSR) číslo 94/1972 o postupnej likvidácii cigánskych osád, pričom plány likvidácie osád sa mali rozpracovávať a realizovať už na základe uznesení z roku 1956 a nasledujúcich, ako to bolo už vyššie uvedené o rozpracovaní zámerov OSBOV, uznesenia ÚV KSČ z roku 1958 i uznesenia vlády číslo 502/1965.²²

V októbri 1972 podal Útvar hlavného architekta mesta Košíc návrh na riešenie územia pre cigánske obyvateľstvo.²³ Tento bol schválený uznesením Rady MsNV v Košiciach číslo

22 Tu možno poznamenať, že po zrušení KNV v polovici roku 1969 zanikli aj vtedajšie komisie pre otázky cigánskych obyvateľov. K ich obnoveniu došlo v roku 1971 (teda KNV i komisií), a tak sa vláda v roku 1972 uznesením č. 94 vrátila okrem iného aj k otázkam likvidácie osád. Uznesenie vlády SSR zo 16. februára 1972, č. 94. Zdroj: Sekretariát komisie Vsl. kraja pre otázky cigánskych obyvateľov.

23 AMK, f. Mestský Národný výbor (ďalej MsNV) Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, ukl. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, 1981 – 1982, šk. 305, Správa o výsledku jednorazového prešetrovania plánovanej a nerealizovanej výstavby sídliska pre cigánske obyvateľstvo v Košiciach (celá škatuľa obsahuje materiály k cigánskej otázke). Tu je nevyhnutné povedať pár poznámok k archívnym materiálom v AMK, z ktorých sme mohli čerpať k sledovanej téme. Išlo o rozsiahle fondy MsNV v Košiciach (1955 – 1982) a NV MK (1983 – 1991). Štruktúra týchto fondov je členená väčšinou podľa jednotlivých odborov týchto inštitúcií, ale indexy Rady MsNV a NV MK sa dali sledovať od roku 1970 až do roku 1990. Osobitným fenoménom bola kumulácia prameňov k cigánskej problematike v archívnych škatuliach označených ako predsedove spisy pod ukladacím znakom č. 461 (Ing. Ján Veles) a primátorove spisy Ing. Rudolfa Schustera (79.1). Tieto škatule neobsahovali len materiály v obale cigánska otázka, ale spisy k tejto téme boli spojené podľa rokovania, hodnotenia a pripomienkovania materiálu, často s odvolaním sa na predchádzajúce opatrenia, námety a prijaté závery. Ich „roztrhanie“ chronologicky či tematicky (vždy išlo o likvidáciu Tábora a iných koncentrácií a riešenie veľmi zložitého bytového problému Rómov v Košiciach) by iste neprinieslo sprehľadnenie a narušilo kontinuitu sledovanej problematiky. Inak takéto spájanie nie je ničím nezvyčajným (v bývalom archíve Ministerstva vnútra na Loretanskej ulici v Prahe sa cigánska problematika ukladala pod značkou 215).

365 zo dňa 2. februára 1973. Nasledovala séria rokovaní, predkladania kontrolných a iných materiálov, ktorými chcel mestský národný výbor dosiahnuť svoje zámery.

V dňoch 29. – 30. novembra 1973 bola v Komisii vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov na jej výjazdovom zasadnutí priamo v Košiciach prerokovaná rozsiahla Správa o problémoch cigánskeho obyvateľstva na území okresu Košice – mesto, ktorú predložil vtedajší predseda Mestského národného výboru Pavol Gomboš.²⁴ Okrem stručnej charakteristiky situácie sa materiál zamerlal na predloženie zámeru riešenia bytovej otázky Cigánov v Košiciach formou výstavby nízkopodlažného sídliska pri Myslave.

Poukázal na skutočnosť, že problematika cigánskeho obyvateľstva v Košiciach mala špecifický charakter aj z dôvodov ich najväčšej koncentrácie na malom priestore. Cigáni, ktorí bývali v cigánskom Tábore a v historickej časti mesta, zostali zaostalí a žili starým spôsobom života, čím narušovali občianske spolužitie a vyvolávali odpor ostatného obyvateľstva. Táto nepriaznivá situácia sa mala riešiť v minulosti podľa koncepcie spracovanej v roku 1966 výstavbou 400 bytových jednotiek pre cigánskych obyvateľov. Nedostatok finančných prostriedkov a kapacít neumožnil splniť túto úlohu a bytový problém cigánskeho obyvateľstva sa v meste ešte prehĺbil.

Podľa vtedajších štatistických údajov žilo k 30. júnu 1973 v okrese Košice – mesto 11 501 rómskych obyvateľov, z toho 5 269 mužov a 6 232 žien. Okrem koncentrácií v centre mesta a v Tábore žili vo vonkajšom okruhu v osadách Ťahanovce, Krásna, Myslava, Šaca. Bytový problém sa javil veľmi akútne, pretože podľa zistení 698 rodín žilo vo veľmi zlých bytových podmienkach, z nich dokonca 254 bytov bolo životu nebezpečných, schátraných a na bývanie nevyhovujúcich. V zmienенých osadách prevažovali rodiny, z ktorých ani jeden člen nepracoval, chýbali tam základné podmienky pre život, zdravotne vyhovujúca pitná voda, sociálne zariadenia. Podobne to bolo v cigánskom Tábore, kde sa nachádzalo 73 domčekov, väčšinou jednopriestorových. V historickom centre žilo podľa vtedajších informácií 50 veľmi zaostalých rodín. Zdôraznila sa nutnosť urýchlene zlikvidovať tieto cigánske sústredenia a ich obyvateľov presťahovať do vyhovujúcich bytov, ktoré sa mali vybudovať pri Myslave.

Správa pripomenula, že na základe uznesenia Rady MsNV v Košiciach, odbor výstavby a Útvar hlavného architekta (ÚHA) mesta Košice vypracovali územné riešenie bývania cigánskych obyvateľov. Materiál bol prerokovaný v komisii rady MsNV i rady Vsl. KNV a v obidvoch bol schválený. Pozitívne riešenie sťažovala prax MNV z iných okresov pri odhadoch a výkupe chatrčí a poskytovaní štátnej podpory.²⁵ Tito Rómovia prichádzali do Košíc a znovu kupovali v historickej časti a v cigánskom Tábore staršie, schátrané domčeky, do ktorých sa sťahovalo aj viac rodín. Od roku 1969 sa do Košíc nastahovalo takým spôsobom 132 rodín a ďalšiemu prílevu bolo nutné zabrániť, čo sa opakovalo v každom materiáli, na poradách KNV, MsNV.

V materiáli sa zdôraznilo, že cigánsky Tábor na ulici J. Žižku pod Zimným štadiónom bol odjakživa svojou úrovňou veľmi zlou vstupnou bránou do mesta zo strany južnej cestnej magistrály. Otázka jeho asanácie bola akútna už po skončení druhej svetovej vojny, v dôsledku ktorej sa výrazne zhoršila úroveň bývania v tejto mestskej časti. Od začiatku 50. rokov sa stala súčasťou všetkých pripravovaných opatrení, rokovaní zložiek štátnych a straníckych orgánov. Naliehavejšie formy nadobudla aj v súvislosti s výstavbou VSŽ a sídliska Terasa (60. roky), najmä v uliciach Idanská, Hudobnícka a ďalších nad Moldavskou okružnou. Dovtedajšie riešenie bytových otázok Cigánov rozptylom a pridelovaním staršieho bytového fondu

24 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, šk. 305, Kópia Správy...

25 Pozri bližšie viaceré dokumenty po uznesení vlády č. 502/1965 – zásady výkupu chatrčí, rozptyl a odsun. JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945 – 1967: Dokumenty*. 4. časť. Praha: ÚSD, 1996, s. 787-1034.

zhoršilo stavebno-technický štandard v centre. Z týchto dôvodov rada MsNV svojím uznesením číslo 51 zo dňa 17. marca 1972 uložila spracovanie územnej koncepcie bývania občanov cigánskeho pôvodu. Útvár hlavného architekta vypracoval štúdiu obytnej skupiny v dvoch veľkostných alternatívach v lokalite južne od obce Myslava na svahu po ľavej strane štátnej cesty Košice – Myslava. Štúdiá nemala riešiť spôsob osídlenia všetkých Cigánov v Košiciach, ale bol to experiment pre obyvateľstvo žijúce zaostalým spôsobom života (II. a III. kategória), preto sa uvažovalo s bytmi so zníženým štandardom. Prihliadalo sa aj na ekonomické aspekty takejto výstavby.

V auguste 1972 bola táto štúdiá schválená Komisiou rady MsNV pre otázky cigánskych obyvateľov s výhradami voči átriovej forme výstavby. Na základe schválenej územnej koncepcie skupiny pri Myslave bol vypracovaný Stavoprojekt Podrobný územný plán (PÚP). Na porade konanej na MsNV v Košiciach dňa 19. septembra 1973 sa spresnili najmä počty bytových jednotiek a forma výstavby. Požadovalo sa, aby sídlisko malo kapacitu 220 bytov s možnosťou dostavby na 300 bytov. Malo ísť o radové domy (50 %), dvojdomy (40 %) a individuálne domy (10 %). Podľa návrhu sa mala vytvoriť vzorová obytná skupina rodinných domov v počte 365 s komplexným občianskym a technickým vybavením (materská škola pre 120 detí, trinásť-triedna ZDŠ a obchodno-spoločenské centrum). Vypracovali sa objemové riešenia štyroch typov rodinných domov IV. kategórie a jeden typ rodinného domu VI. kategórie (1. – radový dom do svahu, 2. – radový dom do svahu, 3. – dvojdom do svahu, 4. – dvojdom na rovine a 5. – prízemný rodinný dom). Každý typ bol údajne riešený s najvyšším stupňom hygienického štandardu, aj keď sa projektovali domy nižšej kategórie (pozn. aut.). Vykurovanie bolo riešené lokálne na tuhé palivo. V radovej zástavbe sa malo vytvoriť 204 bytov, v dvojdomoch 140 bytov a v samostatných domoch 21 bytov, spolu 365 bytov.²⁶

Komunikačne mala byť obytná skupina napojená v mieste momentálneho napojenia existujúcej cigánskej osady na štátnu cestu Košice – Myslava, kde sa uvažovalo aj s autobusovou zastávkou. Zásobovanie vodou malo byť napojením na zásobovací vodný rad prechádzajúci týmto územím. Odkanalizovanie sa malo provizórne realizovať cez štrbinovú nádrž do Myslavského potoka až do doby vybudovania kanalizačného zberača.

Opakovalo sa tvrdenie o experimente riešenia bývania cigánskych obyvateľov z centrálnej zóny mesta a z cigánskeho Tábora a spracovali sa aj materiály o možnostiach ich dislokácie aj v rámci okresu Košice – vidiek.

Pri charakteristike lokality a celkového urbanistického riešenia sa zdôraznila nevyhnutnosť dodržať minimálne 500 m ochranné pásmo medzi obytnou skupinou a organizovanou skládkou mestského odpadu. V PÚP skládky mestského odpadu sa s týmto ochranným pásmom neuvažovalo. Obytná skupina mala nadobudnúť charakter sídliska s rozšírenou kapacitou a v konečnom návrhu PÚP sa mali doriešiť vzťahy obytných domov a ich prepracovanie na dvojbyty IV. kategórie. Vyčíslili sa tiež náklady výstavby vo variante A (individuálna bytová výstavba) a variante B (komunálna bytová výstavba). Po ich posúdení sa zväžila nákladnosť variantu A a fakticky nemožnosť individuálnej výstavby cigánskych stavebníkov. Predpokladalo sa financovanie variantu B a pritom revidovanie a redukovanie technickej a občianskej vybavenosti, ktorá bola veľkoryso koncipovaná v časti obchodno-spoločenskej.

Priamym investorom sa mal stať Mestský národný výbor, gestorom predprojektovej a projektovej prípravy Stavoinvesta, inžinierska organizácia (IO) Košice, generálnym projektantom pre všetky stupne projektovej dokumentácie vrátane PÚP Stavoprojekt, IO Košice a dodávateľské práce obytných domov, ako aj technickej a občianskej vybavenosti, mali zabezpečovať Pozemné stavby n. p. Košice. Zahájenie výstavby samotných bytov malo začať

26 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, kópia Správy...

od septembra 1976.²⁷ Opakovane sa zdôrazňovala špecifická situácia v bytovej problematike rómskych obyvateľov v meste Košice, jej príčiny a potreba osobitného riešenia bez dôrazu na rozptyl ako hlavnú metódu. Neustále sa argumentovalo v prospech schválenia tejto koncepcie v Košiciach.²⁸

Po prerokovaní tejto rozsiahlej Správy na zasadnutí Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov v Košiciach bolo jej uznesením uložené podpredsedovi Vsl. KNV prof. Ing. V. Cirbesovi, CSc., „dopracovať“ predložený návrh na výstavbu sídliska pre cigánske obyvateľstvo v lokalite Myslava podľa pripomienok, zahrnúť jeho výstavbu do návrhu 6. SRP, prerokovať ho v Rade Vsl. KNV a znova ho predložiť do Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov.²⁹ Vtedajší tajomník vládnej komisie Ing. Imrich Farkaš bol naklonený špecifickému riešeniu bytovej problematiky rómskych obyvateľov v Košiciach a poskytol tlačí rozsiahle vyjadrenia, ktorými sa prikláňal ku košickým plánom a uznával špecifickú tejto problematiky v meste.³⁰

Projektová úloha po dopracovaní bola schválená uznesením Rady MsNV v Košiciach dňa 7. júna 1974 a zainteresované organizácie pristúpili k dodávateľskému zabezpečeniu výstavby. Pozemné stavby n. p. Košice prevzali na rok 1974 dodávateľstvo stavby, avšak v III. etape režimu komunálnej bytovej výstavby na roky 1975 – 1977 túto stavbu rozporovali. Rozpor v dodávateľskom zabezpečení stavby vyplýval z toho, že podnikové ukazovatele Pozemných stavieb neumožňovali realizovať tento druh zástavby v oblasti veľkého stavebníctva. K tomuto problému v oblasti dodávateľsko-odberateľských vzťahov pribudol aj problém technicko-hospodárskych ukazovateľov pre výstavbu rodinných domov, pretože náklady oproti pôvodným tvrdeniam tri až štyri razy prevyšovali určené ukazovatele. Už v pôvodnej štúdii nebol ani vyjasnený spôsob financovania rodinných domov zo strany potenciálnych stavebníkov, predpokladala sa tam výstavba vo variante B cestou komunálnej bytovej výstavby.³¹

Z týchto dôvodov bola v roku 1975 dohodnutá nová koncepcia riešenia výstavby sídliska pre cigánske obyvateľstvo, a to na pracovnej porade všetkých zástupcov zainteresovaných štátnych orgánov i stavebných organizácií dňa 2. apríla 1975. Nové koncepčné riešenie sídliska ABC v Myslave riešilo výstavbu bytov montovanou technológiou so štvorpodlažnou výškovou zástavbou, ako pavlačové domy s celkovým počtom 408 bytov.³² Štúdiu k uvedenému sídlisku spracoval takisto Stavoprojekt, IO, územný projekt bol spracovaný v auguste 1975.

Územný projekt zóny bol predložený Sekretariátu komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov a Ministerstvu výstavby a techniky, ktoré na základe uznesenia vlády SSR číslo 308/1974 riešilo problém cigánskych obyvateľov rozptylom; zaujali negatívne stanovisko

27 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, Spomínaná Správa...

28 Vystúpenie predsedu MsNV Pavla Gomboša na rokovaní v dňoch 29. – 30. 11. 1973. AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, Spomínaná Správa...

29 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, kópia Správy...; šk. 305, Správa o výsledku jednorazového prešetrovania plánovanej a nerealizovanej výstavby sídliska ABC pre cigánske obyvateľstvo v Košiciach, 13. 7. 1981.

30 Podrobnú analýzu vtedajšej tlače pozri: MAGDOLENOVÁ, Kristína – HRICZKO, Ivan. Lunik story. In: *Rómske listy*, 2003, č. 3-4, s. 6-8.

31 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, kópia Správy... Tiež: Archív Inforoma (ďalej AI), f. Emilia Horváthová. Osobná pozostalosť, šk. 25, Skúsenosti z riešenia bytových problémov cigánskych rodín v meste Košice (Ing. Rudolf Schuster), september 1983, na rokovanie komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov.

32 AMK f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, kópia Správy...; šk. 305, ukl. znak 461, Ing. Ján Veles.

k danej koncepcii. Priamym dôsledkom bolo zastavenie realizácie sídliska ABC pre cigánske obyvateľstvo. Je treba konštatovať, že uznesenia Rady MsNV v Košiciach zrušené neboli.

Pre nemožnosť realizácie sídliska so zameraním pre cigánske obyvateľstvo a pre pokročilé štádium územnej a predprojektovej prípravy uvedeného územia bol odborom výstavby, územného plánovania a architektúry MsNV vypracovaný a vydaný investičný zámer, ktorý uvažoval s výstavbou 520 bytových jednotiek so stavebnými nákladmi vo výške 144 901 tisíc Kčs. Projektová úloha pre sídlisko Luník IX spracovaná na základe investičného zámeru bola schválená uznesením Rady MsNV v Košiciach číslo 962 dňa 22. decembra 1975. V tomto zmysle bol vydaný schvaľovací protokol dňa 2. februára 1976. Sídlisko Luník IX nemalo žiadne špeciálne zameranie a predstavovalo výstavbu sídliska bežného zamerania, teda nie rodinné domy s nízkym štandardom alebo montované pavlačové domy podľa druhej koncepcie.³³

Vláda SSR svojím uznesením číslo 42 z 11. februára 1976 uložila národným výborom, okrem iného, venovať pozornosť riešeniu problémov bývania cigánskych obyvateľov a vytvárať podmienky pre rozptyľové bývanie cigánskych rodín medzi ostatným obyvateľstvom. Na základe skúseností s dovtedy realizovanými sídliskovými koncentraciami vo viacerých mestách, neodporučila ďalej riešiť otázky cigánskych obyvateľov ich sústredovaním na osobitné sídliská. Aj vo vyššie spomenutom materiáli zo skúseností riešenia otázok bývania cigánskych obyvateľov v Košiciach zo septembra 1983 sa konštatovalo toto vládne uznesenie, napriek tomu predseda Národného výboru mesta Košice Ing. Rudolf Schuster zdôvodňoval a obhajoval rozhodnutie Rady MsNV Košice o výstavbe Luníka IX.³⁴

Počas prebiehajúcej výstavby na Luníku IX pripravila komisia Rady MsNV Košice pre otázky cigánskych obyvateľov v apríli 1978 novú Koncepciu riešenia cigánskej otázky v okrese Košice – mesto na roky 1978 – 1980 s výhľadom do roku 1985. Konštatoval sa v nej síce prebiehajúci diferenciatívny proces medzi rómskymi obyvateľmi aj v meste Košice, predsa ešte značná časť rómskych obyvateľov Košíc žila tzv. typicky cigánskym spôsobom života. To znamenalo, že dospelí členovia rodín pracovali len nepravidelne, deti sa vyznačovali záškoláctvom a vysokým vymeškávaním hodín, pre rodiny boli typické nedostatočné základy hygieny, nepoznanie zásad správnej výživy, odievania a princípy spolunažívania s obyvateľmi majority. Prevažná časť týchto obyvateľov Košíc ešte stále žila v cigánskom Tábore pri Zimnom štadióne, vo veľkých nájomných domoch v historickom jadre starého mesta, v oblasti Pri plynárni, v osadách vo vonkajšom okruhu mesta v Ťahanovciach, v Krásnej i v Myslave. Celkom išlo o 631 rómskych rodín v nevyhovujúcich schátraných alebo preplnených bytových jednotkách (v cigánskom Tábore 117 rodín, v Starom meste 396 rodín; spolu 513, vo vonkajšom okruhu Krásna 39 rodín, Ťahanovce 50 rodín, Myslava 23 rodín, Kavečany 6 rodín, spolu 118).³⁵ Uvedené problémy sa mali riešiť v jednotlivých etapách.

V prvej etape sa mala realizovať likvidácia najväčšieho sústredenia rómskych rodín v obvode Košice – Juh pri Zimnom štadióne, teda cigánskeho Tábora. Z počtu 117 rodín bolo 33 majiteľov schátraných domov. Predpokladala sa veľkoplošná asanácia cigánskeho Tábora. V roku 1978 sa mala riešiť situácia rodín z ulíc Dlhá, Tatárska, Žižkova, Tulipánska, Dýmková v počte 78 rodín. Riešenie sa malo realizovať rozptyľom do bytových blokov, zaradením do

33 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, kópia Správy...; šk. 305, ukl. znak 461, Ing. Ján Veles, č. 27.

34 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, kópia Správy... Tiež: AI, f. Emília Horváthová, Osobná pozostalosť, šk. 25, Skúsenosti z riešenia bytových problémov cigánskych rodín v meste Košice (Ing. Rudolf Schuster), september 1983, na rokovanie komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov.

35 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Materiál Komisie pre otázky cigánskych obyvateľov, apríl 1978; 3. máj 1978.

starších sídlisk, pridelovaním družstevných bytov tým rodinám, ktoré vlastnili domy a po asanácii by mali záujem o uvedenú formu riešenia bytového problému.³⁶

V druhej etape sa mala riešiť situácia rodín v historickom jadre mesta, t. j. v uliciach Leninova (dnes Hlavná), Kováčska, Sverdlovova (dnes Mäsiarska), Šrobárova, Dimitrovovo námestie (dnes Dominikánske), Hrnčiarska, Zvonárska a pri Miklušovej väznici, kde bývalo spolu 153 rómskych rodín. Na ulici Zvonárska to bolo 11 rodín, Hrnčiarska 9 rodín, Kováčska 11 rodín, Šrobárova 11 rodín, Sverdlovova 9 rodín, Dimitrovovo námestie 3 rodiny. Na rok 1979 sa predpokladalo zahrnutie do plánu MsNV 54 bytových jednotiek za účelom uvoľňovania domov v uvedených uliciach. V druhej fáze sa mali uvoľňovať byty v nájomných domoch na uliciach Leninova, Sverdlovova a Kováčska. Zároveň sa mala úloha realizovať súbežne s výstavbou Luníka IX.³⁷ Možno tu poznamenať, že sťahovanie rómskych rodín prebiehalo až v roku 1981.

V tretej etape prichádzalo do úvahy riešenie rodín zo sústredení v prilahlých obciach, kde sa mali uplatniť podobné metódy v nadväznosti na výstavbu Luníka IX, kúpou družstevných bytov, kúpou starších rodinných domov a rozptylom v obciach. Paradoxne v osade Krásna s počtom 39 rodín I. a II. kategórie sa uvažovalo s odkúpením ich domov a predajom rodinám III. kategórie. Rodiny I. a II. kategórie mali dostať družstevný alebo štátny byt na Luníku IX.

Podľa koncepcie sa zároveň v roku 1978 mal zostaviť prehľad podnikov a organizácií zamestnávajúcich Rómov o riešení ich bytových problémov a prostredníctvom mestskej odborovej rady požadovať väčší podiel zamestnávateľov na riešení bytových problémov prostredníctvom podnikových a družstevných stabilizačných bytov.

Súčasť koncepcie tvoril veľmi precízny menovitý zoznam rómskych rodín podľa uvedených ulíc a podľa zaradenia do kategórií I. až III na základe dosiahnutej úrovne. V cigánskom Tábore zoznam zahŕňal 113 rodín s počtom 554 osôb. Z nich do kategórie I. boli zaradené len 3 rodiny, do kategórie II. 56 rodín a do kategórie III. 54 rodín.³⁸ Zatriedňovanie Rómov do jednotlivých kategórií sa pravidelne opakovalo po uznesení vlády číslo 502/1965 o rozptyle a odsune z miest ich silnej koncentrácie. V rôznych štatistických evidenciách sa do I. kategórie zahrňovali Rómovia mimo sústredení, do II. adaptabilní a do III. najzaostalejší.³⁹

V súpise realizovanom k 31. 12. 1968 boli v I. kategórii najvyspelejších zaradení tí, ktorých „charakteristickým znakom bolo rozptýlené bývanie, pracovné zapojenie a možnosť skorého splynutia s ostatným obyvateľstvom“. Do II. kategórie sa zaradilo „cigánske obyvateľstvo s nižšou úrovňou bývania, menšou mierou pracovného zaradenia, kde sa ešte nedá očakávať skoré splynutie s ostatným obyvateľstvom“. V III. kategórii „je to obyvateľstvo najzaostalejšie, ktoré je sústredené v cigánskych osadách, žije primitívnym spôsobom a ani v dohľadnej dobe sa nedá počítať s jeho splynutím s ostatným obyvateľstvom. Najzaostalejšie cigánske obyvateľstvo žije vo Východoslovenskom kraji“.⁴⁰ Ak sa pozrieme na vyššie triedenie rómskych rodín v Košiciach podľa koncepcie z roku 1978, môžeme už dopredu anticipovať neúspešnosť riešenia bytového problému koncentráciou rodín II. a III. kategórie na jedno sídlisko.

36 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Materiál Komisie pre otázky cigánskych obyvateľov, apríl 1978; 3. máj 1978.

37 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Materiál Komisie pre otázky cigánskych obyvateľov, apríl 1978; 3. máj 1978.

38 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Materiál Komisie pre otázky cigánskych obyvateľov, apríl 1978; 3. máj 1978.

39 Štatistické informácie. Cigánske obyvateľstvo k 31. XII. 1967. Košice : Krajské oddelenie Štátneho štatistického úradu Košice, 12. VII. 1968.

40 Cigánske obyvateľstvo na Slovensku k 31. 12. 1968. Bratislava : Slovenský štatistický úrad, Správy a rozbor, jún 1969.

Na projektoch asanácie jednotlivých ulíc Tábora a ďalších v centre mesta participoval aj ÚHA mesta Košíc a v rokoch 1975 a 1976 spracoval rozsiahle elaboráty pre potreby MsNV v Košiciach, z ktorých sa postupovalo pri spracovávaní koncepcie, vrátane využitia priestoru bývalého Tábora (napr. rozšírenia zelene, garáže a parkoviska na Žižkovej ulici, prevádzkovo-administratívnej budovy Slovšportu a i.).⁴¹

Už bolo vyššie konštatované, že investičný zámer z novembra 1975 (údajne vychádzajúci tiež z uznesenia vlády 1972) uvažoval s výstavbou 520 bytových jednotiek a projektová úloha bola schválená uznesením rady MsNV číslo 962 zo dňa 22. decembra 1975, na základe ktorého odbor výstavby, územného poriadku a architektúry MsNV vydal schvaľovací protokol 2. februára 1976. V skutočnosti na Luníku IX bolo postavených celkom 518 bytových jednotiek a z nich podľa uznesení rady MsNV číslo 61/1979, 64/1980 a 144/1981 v užívateľskom režime 220 komunálnych bytov (bez 16 bytových jednotiek určených na dočasnú občiansku vybavenosť) bolo vyčlenených pre rómske rodiny.⁴²

Najzávažnejším opatrením, ktoré Rada MsNV Košice prijala a ktoré bolo v rozpore s uznesením vlády a schválenými zásadami, bolo rozhodnutie o koncentrácii rómskych rodín, žijúcich v historickom jadre mesta a v cigánskom Tábore pri Zimnom štadióne. Rómske rodiny mali byť presťahované na Luník IX, resp. na sídlisko Dargovských hrdinov, čo sa zdôvodňovalo nemožnosťou dodržiavať zásady rozptylu.

Rada MsNV 27. marca 1981 prerokovala stav plnenia úloh súvisiacich so spoločenskou a kultúrnou integráciou rómskych obyvateľov v okrese Košice – mesto a svojim uznesením číslo 57 prijala koncepciu a opatrenia na ich realizáciu na roky 1981 – 1985.

Pred prerokovaním týchto opatrení konzultoval dňa 10. novembra 1980 predseda MsNV Ing. Ján Veles otázku riešenia bytového problému Rómov v Košiciach s tajomníkom komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov, Ing. Imrichom Farkašom, pri jeho návšteve v Košiciach. Ing. Imrich Farkaš odporučil funkcionárom mesta, aby si prezreli miesta sústredenia Rómov v mestách Rimavská Sobota, Bardejov, Levoča, Moldava.

Predseda MsNV Košice Ing. Ján Veles navštívil predtým aj Rimavskú Sobotu, kde konzultoval s predsedom Okresného Národného výboru (ďalej ONV) a zároveň členom Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov, ktorý neodporučil koncentrovať 518 rómskych rodín na jedno sídlisko Luník IX. „Môže to mať nedozierne následky!“⁴³ Predseda MsNV na základe skúseností zo služobnej cesty odporučil pozvať do Košíc na výjazdové zasadnutie Vládnu komisiu SSR pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov a tam kvalifikovane predložiť „náš návrh koncepcie a tiež sústredenia 518 cig. rodín a potom po II. etape dostavby Luníku IX ďalších 500 rodín“. Keďže podľa neho nešlo o jednoduchú otázku, preto odporučil toto riešenie.⁴⁴

Napriek uvedenému neodporúčaniu realizácie takejto silnej koncentrácie vo schválenej koncepcii v marci 1981 sa jednou zo základných úloh vytýčilo zlikvidovať životu nebezpečné a zdraviu škodlivé chatrče v tzv. „Cigánskom tábore“ pri Zimnom štadióne, vyprázdniť tie objekty v historickom jadre mesta, ktoré boli zo zdravotného hľadiska nevhodné alebo životu

41 AMK, treba tu uviesť, že ÚHA Košice neodovzdáva svoju spisovú agendu do AMK, ale v jeho knižnici sa zachovali tri hodnotné a detailné publikácie o plánoch a harmonograme ďalšej asanácie v jednotlivých mestských častiach a uliciach.

42 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, Správa o výsledku jednorazového prešetrovania plánovanej a nerealizovanej výstavby sídliska pre cigánske obyvateľstvo v Košiciach.

43 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, Správa zo služobnej cesty v októbri 1980.

44 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305.

nebezpečné, či sa mali rekonštruovať na vhodnejšie účely a zároveň vyriešiť cigánskym rodinám ich bytový problém.⁴⁵

Rómski obyvatelia v Košiciach predstavovali husté osídlenie rodín, mnohí mali len prechodný pobyt alebo bývali bez prihlásenia, v podmienkach veľkomesta sa ľahšie ukrývali páchatelia protispoločenskej činnosti, tí, ktorí sa vyhýbali práci. Rómski občania obývali 1 218 štátnych bytov, čo predstavovalo 4, 28 %. Stavebné bytové družstvá na území mesta evidovali 39 bytov, v ktorých žili rómski obyvatelia.

V koncepcii z marca 1981 sa vychádzalo z neúspešného rozptylu po roku 1965, kedy platila zásada umiestňovať do obytných blokov jednu až dve rodiny, ktoré ich následne devastovali, prípadne špekulatívne vymieňali a sťahovali sa znovu do historického jadra. Treba pripomenúť, že idea koncentrovaného sídliska dozriela dlhý čas a v Košiciach sa presadila, keď už vláda odmietala takéto riešenie po neblahých skúsenostiach na sídlisku Poštárka v Bardejove v rokoch 1964 – 1965, na prelome sedemdesiatych rokov v Rimavskej Sobotě na Dúžavskej ceste.⁴⁶ V Košiciach sa rozhodlo o presťahovaní rodín z tzv. „Cigánskeho tábora“ aj z historickej časti mesta na Luník IX, kde im boli pridelené bytové jednotky vyčlenené pre Bytový podnik mesta Košice (BPMK) v komunálnej bytovej výstavbe. V letnom a zimnom období v roku 1981 bolo v rámci tejto akcie vyprázdnených 138 bytov a z nich premiestnených na Luník IX 204 rómskych rodín, celkom 1 187 rómskych obyvateľov. Z toho z „Cigánskeho tábora“ 64 rodín s počtom 315 osôb a z historického jadra mesta 140 rodín s počtom 872 osôb.⁴⁷ Napriek uvedenému zostávalo riešiť 158 rodín, ktoré obývali 94 bytov zdraviu škodlivých, 64 bytov životu nebezpečných, z toho 28 chatrčí. No chatrče sa vyskytovali najmä v okrajových častiach mesta (Ťahanovce, Kavečany, Krásna nad Hornádou).

Konštatovalo sa, že vo všetkých sídliskách, kde rómski obyvatelia žili, dochádzalo k ničeniu spoločných priestorov, poškodzovaniu majetku v socialistickom vlastníctve. Na Luníku IX sa však už pri kolaudácii obytných blokov zistili vážne výrobné nedostatky, ktoré mali za následok vypadávanie celých okenných tabúl, nekvalitné polozenie linoleí v spoločných priestoroch, odlepovanie tapiet v niektorých bytoch a iné, ktoré Pozemné stavby stále neodstránili.

Na Luníku IX po presťahovaní 204 cigánskych rodín chýbala základná občianska vybavenosť, preto bolo 16 bytových jednotiek vyčlenených pre materskú škôlku (MŠ) a detské jasle (DJ), zdravotnú ambulanciu, pobočku mestskej knižnice a obvodného kultúrneho strediska, sekretariátu komisie pre otázky cigánskych obyvateľov, Bytového podniku mesta Košice (BPMK), priestory pre prácu príslušníkov Zboru národnej bezpečnosti a členov miestnej inšpekcie verejného poriadku. Keďže chýbala základná škola, boli rómske deti zaradené do Základných škôl v Myslave a na Luník VII.⁴⁸ V zmysle prijatej koncepcie došlo k zmenám v rozmiestnení počtu rómskych obyvateľov podľa mestských obvodov, keď sa v druhom polroku 1981 premiestnením na Luník IX počet v II. obvode zvýšil z pôvodných 717 na 1 904 rómskych obyvateľov.⁴⁹ Avšak v historickom centre zostávala situácia naďalej kritická, lebo z celkového počtu 5 400 obyvateľov tvorili Cigáni 1 097 osôb, t.j. 20, 8 % a žili v 228 rodinných domácnostiach. Závažnou úlohou pri likvidácii tzv. „Cigánskeho tábora“

45 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, s. 13.

46 ŠA Košice, f. Vsl. KNV (1960 – 1969), Komisia Rady pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov, šk. 20.

47 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, s. 14.

48 AMK f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, s. 16, 17.

49 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, Kontrolná správa..., s. 3. Správa obsahuje aj rozmiestnenie podľa obvodov.

sa stalo majetkovoprávne vyrovnanie, ktorým bola zo strany odboru územného plánu a odboru výstavby MsNV poverená Stavoinvesta, inžinierska organizácia (IO) Košice. Tá mala uskutočniť znalecké ohodnotenie a výkup domčekov a chatrčí, keďže sa za Zimným štadiónom plánovala bytová výstavba. Realita v čase prerokovania Kontrolnej správy znamenala vyriešenie iba 27 nehnuteľností, ktoré obývalo 31 rómskych rodín, v čom boli zahrnuté nehnuteľnosti spracované ešte v roku 1979 v počte 15. V „Cigánskom tábore“ zostávalo dokončiť odhad a finančne vyrovnať 65 nehnuteľností, z toho 15 u rómskych rodín.⁵⁰ Chatrče sa nachádzali, ako bolo vyššie uvedené, v okrajových častiach mesta. Možno ešte uviesť, že už po roku presťahovania rómskych rodín na Luník IX sa nastoľovala potreba vystaňovania „nepripravených“ rodín z Luníka IX, ktorá sa opakovala niekoľko rokov a v diskusiách sa ozývali názory o pomýlenom experimente v rómskej problematike v Košiciach. Pripomienky odznegli pri samotnom prerokovaní koncepcie v marci 1981 od podpredsedu KNV, vedúceho bytového odboru MsNV, Rady ObNV II a i., čo dokumentovalo nejednotnosť názorov na tento experiment vo vzťahu k bytovej otázke rómskych obyvateľov Košíc.

Od začiatku sa kopili sťažnosti na množstvo problémov na sídlisku Luník IX, ktoré sa prejavovali najmä v spolunažívaní rómskych nájomníkov v komunálnej bytovej výstavbe a nájomníkov v družstevných bytoch i stabilizačných (podnikových) bytoch.

Na základe plánu práce a programu zasadnutia rady MsNV boli 30. apríla 1982 prerokované rozsiahle materiály – Kontrolná správa o realizácii opatrení na úseku riešenia otázok cigánskych obyvateľov v okrese Košice – mesto, Opatrenia na roky 1982 – 1985 a Správa o výsledku prešetrenia sťažnosti o situácii bývania na Luníku IX.⁵¹ Prešetrovanie opakovaných sťažností na pomery na Luníku IX realizovali členovia výboru ľudovej kontroly KNV, pracovníci zainteresovaných odborov MsNV zhromaždili množstvo podkladových materiálov a zúčastnili sa na stretnutí dotknutých obyvateľov Luníka IX.

Výbor ľudovej kontroly Východoslovenského KNV realizoval na základe množstva sťažností a podnetov ich previerku priamo na Luníku IX a využil tiež množstvo podkladov orgánov zainteresovaných do riešenia a správy mestskej časti na Luníku IX. V sťažnostiach sa otvorene poukazovalo na množstvo nedostatkov na Luníku IX a vyslovovali sa pochybnosti o správnosti rozhodnutia príslušných orgánov, na základe ktorého došlo ku koncentrácii rómskych rodín.

Podľa previerky výboru ľudovej kontroly sa nasťahovanie občanov na sídlisko realizovalo v rozpore s hygienickými predpismi, lebo nebol odstránený zápach zo smetiska a nebol ani zmierňovaný kropením. Došlo k vytvoreniu rómskeho sídliska, do ktorého v počiatočných dňoch Rómovia ani nechceli ísť bývať, byty boli veľké a nájomné vysoké. Všeobecne sa opakovali problémy vzájomného spolunažívania, svojím správaním strpčovali život obyvateľom družstevných a podnikových bytov. Množstvo nedostatkov sa prednieslo už na verejnom zhromaždení na Luníku IX. dňa 30. marca 1982.

Problémy sa hromadili aj pri požiadavkách na výmenu bytov z Luníka IX. Negatívne sa hodnotilo vyčleňovanie bytových jednotiek pre absentujúcu občiansku vybavenosť.⁵²

Správa o prešetrovaní situácie na Luníku IX zahŕňala ďalšie nedostatky, ktoré pociťovali obyvatelia družstevných i podnikových bytov, ktorí často pracovali na zmeny a mali problém sa dostať domov z práce a i. Dokreslovala už len chronicky sa množiace ťažkosti v jednotlivých

50 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, s. 18.

51 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika.

52 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, Správa o výsledku jednorazového prešetrovania plánovanej a nerealizovanej výstavby sídliska pre cigánske obyvateľstvo v Košiciach.

vchodoch. Návrhy opatrení vypracované ObNV II požadovali predovšetkým vystahovať neprispôsobivých a neprevychovateľných, hovorilo sa v nej o tzv. Bermudskom trojuholníku na ulici Hrebendova a vytvorenie nového poschodového Tábora. Ostatní obyvatelia trvali na znížení počtu Rómov v pomere k ostatným obyvateľom sídliska Luník IX.

V závere zhrnula správa uznesenia rady MsNV, ktoré neboli v súlade s uzneseniami vlády a spôsobili extrémnu situáciu na tomto sídlisku, nastolila opatrenia, ktoré v kooperácii všetkých zúčastnených orgánov v meste mohli priniesť zlepšenie v tomto gete.⁵³

Na základe zistených problémov aj navrhované a prijaté opatrenia v oblasti bytovej problematiky rómskych obyvateľov sa orientovali na ďalšie likvidovanie chatrčí v osadách, v historickom jadre mesta a požadovali vyčleniť obytné bloky z komunálnych zdrojov v rokoch 1982 až 1984. Ďalej sa mali vyčleňovať bytové jednotky pre potreby občianskej vybavenosti, doriešiť sa mala komplexná občianska vybavenosť na Luníku IX a urýchlene najmä základná škola, v rámci sociálneho programu sa mali vyčlenené bytové jednotky prideliť pre rodiny zo schátraných, životu nebezpečných a zdravotne nevyhovujúcich bytov v centrálnej zóne mesta, dokončiť majetkovoprávne vyrovnanie výkupu. Do konca roka 1982 sa malo vykúpiť zostávajúcich 15 domčekov pri Zimnom štadióne a vykonať ich likvidácia z titulu asanácie pre výstavbu nového sídliska (na Jánošíkovej).

Mimoriadna porada predsedov ObNV Košice I – V bola zvolaná na 10. mája 1982 na MsNV v Košiciach, aby prerokovala vzniknutú situáciu na sídlisku Luník IX.

Pred touto poradou predseda MsNV Ing. Ján Veles a tajomník MsNV Peter Gliba si vyžiadali od Komisie MsNV pre otázky cigánskych obyvateľov stanovisko k riešeniu otázok rómskych obyvateľov v Košiciach. Pripomenulo sa v ňom uznesenie vlády SSR číslo 42/1976, ktoré okrem iného uložilo národným výborom všetkých stupňov venovať osobitnú pozornosť riešeniu problémov bývania rómskych obyvateľov. V prílohe k uzneseniu vlády boli určené „Zásady“ celoštátnych sociálno-politických opatrení v starostlivosti spoločnosti o rómske obyvateľstvo, v ktorých v bode číslo 6/ v oblasti životných podmienok sa uvádzalo: „a/ umožniť cigánskym rodinám bývajúcim v bytoch zdravotne nevyhovujúcich alebo nevhodných riešiť bytovú situáciu pridelením komunálnych bytov alebo pozemkov na výstavbu rodinných domčekov, poskytovať pomoc pri výstavbe týchto domčekov v rovnakom rozsahu ako iným občanom, príp. aj zvýhodnené pôžičky na zakúpenie a opravy rodinných domčekov zo staršej bytovej výstavby, dbať pritom, aby nedochádzalo k novej koncentrácii cigánskych rodín.“⁵⁴

Tajomník v ňom pripomenul, že vláda SSR schválila svojím uznesením číslo 141 z 28. mája 1980 postup vládnej komisie za obdobie 1976 – 1979 pri zabezpečení skultúrneho cigánskych obyvateľov a závery na obdobie do roku 1985, z ktorého opäť vyplývalo riešenie otázok bývania a životného prostredia rómskych obyvateľov rozptylom, podobne ako v Zásadách z roku 1976.

Tajomník komisie priznával opodstatnenosť označenia bytových problémov rómskych obyvateľov v meste Košice ako „špecifikum“. Avšak vznikla paradoxná situácia, keď Rómov nebolo možné nechať v Tábore, ale neúnosné bolo presťahovanie 200 rodín na jedno sídlisko bez ohľadu na ich úroveň a status. Na Luníku IX sa začali vyhrocovať problémy a vzťahy medzi samotnými rómskymi rodinami na jednej strane a ostatnými obyvateľmi. Dovtedajšie skúsenosti zo sústredenia rómskych obyvateľov priniesli úplne iný efekt, než bol pôvodný

53 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1985), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, Správa o výsledku jednorazového prešetrovania plánovanej a nerealizovanej výstavby sídliska pre cigánske obyvateľstvo v Košiciach; Stanovisko podpredsedu MsNV Jozefa Janovského; Návrh opatrení na riešenie vzniknutej situácie na Luníku IX.

54 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, Stanovisko k riešeniu otázok cigánskych obyvateľov v okrese Košice – mesto, Jozef Néky, tajomník komisie MsNV v Košiciach pre otázky cigánskych obyvateľov.

zámer. Autor pripomenul aj nešťastnú voľbu lokality sídliska v bezprostrednej blízkosti mestskej skládky odpadu (smetiska), odkiaľ nosili odpad do bytov, ktorý tam vyvážali Hydinárske závody.

Skúsenosti z iných koncentrácií rómskych rodín boli takisto negatívne, najmä ak sa pri výbere rodín nepostupovalo diferencovane.⁵⁵ Bývalý režim na tento obmedzený priestor sústredil rómskych obyvateľov z odlišných subetnických podskupín, vzájomne nekomunikujúcich rodinno-rodových klanov a rodín s rôznym statusom v komunite i odlišnou sociálno-kultúrnou úrovňou. Takýmto rozhodnutím vytvoril bázu pre potenciálne konflikty, averziu, stereotypy a predsudky vo vnútri samotnej komunity, frustrovanej marginalizovaným postavením a animozitou už zo strany majority.

Na mimoriadnej porade prebiehala k predloženému množstvu materiálov, týkajúcich sa Luníka IX búrlivá diskusia. K negatívam patrilo nedodržanie stanovených zásad pri výbere rómskych rodín, pretrvávajúca absencia základnej občianskej vybavenosti, rast protispoločenského konania v II. obvode mestskej časti, zvyšovanie počtu žiadostí o výmenu bytu, chybná príliš veľká koncentrácia rómskych obyvateľov, na ktorú sa sťažovali obyvatelia družstevných bytov, pretrvávajúce stavebné nedostatky a i. Na druhej strane sa upozornilo na nutnosť vnímať túto problematiku z celomestského hľadiska, ktorú ďalej komplikovalo prisťahovanie 160 rodín v poslednom čase. V návrhoch a odporúčaniach sa zdôraznila potreba posilniť poriadkovú službu Verejnej bezpečnosti (ďalej VB) na Luníku IX (Ing. Schuster), informovať o situácii vyššie orgány (Pastyrčák), presťahovať užívateľov družstevných bytov (pplk. JUDr. Hutňan – po roku nastáňovania na sídlisko! – pozn. aut.), kurióznym bol návrh na koncentrovanie rómskych obyvateľov do lokality Veľká Ida (RSDr. Túry), vystahovať neprispôbivé rodiny a i.⁵⁶ Náčelník mestskej správy Zboru národnej bezpečnosti požadoval ukončiť vystahovanie všetkých osôb rómskeho pôvodu z historickej časti mesta z obvodu Košice I., návrat k ich historickým remeslám, ako košíkárstvo, rezbárstvo (takéto návrhy sa často opakovali po zmene režimu).⁵⁷

Medzi závery tejto mimoriadnej porady z 10. mája 1982 patrila úloha spracovať kontrolnú správu za účasti všetkých prítomných a prijať účinné opatrenia na eliminovanie vzniknutých problémov.

Na základe plánu práce na rokovanie Komisie vlády SSR pre otázky cigánskych obyvateľov predložil v septembri 1983 predseda Národného výboru mesta Košice, Ing. Rudolf Schuster, správu Skúsenosti z riešenia bytových problémov cigánskych rodín v meste Košice. Podľa nej žilo v Košiciach na pomerne malej ploche k 31. decembru 1982 trvale prihlásených 9 368 Cigánov, ktorí tvorili 4, 4%-ný podiel na celkovom počte obyvateľov mesta.

Treba zdôrazniť účelový zmysel tejto správy, ktorá predovšetkým chcela obhájiť spôsob riešenia bytových problémov rómskych obyvateľov v Košiciach.

Hneď na úvod sa zložitost' problémov snažil zdôvodniť veľkým prisťahovalectvom cigánskych obyvateľov z vidieka a ich veľmi nízkou sociálnou a kultúrnou úrovňou, z čoho vyplývali veľké kontrasty v spôsobe života ostatného obyvateľstva a jeho odporu voči cigánskym obyvateľom. Podľa jeho tvrdenia sa so značným sťahovaním Cigánov do Košíc začalo v rokoch 1954 (?), keď im boli dané k dispozícii byty v historickej časti mesta vo väčšom

55 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, Stanovisko k riešeniu otázok cigánskych obyvateľov v okrese Košice – mesto, Jozef Néky, tajomník komisie. Záznam z mimoriadnej porady predsedov ObNV I – V dňa 10. mája 1982.

56 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, Stanovisko k riešeniu otázok cigánskych obyvateľov v okrese Košice – mesto, Jozef Néky, tajomník komisie.

57 AMK, f. MsNV Košice (1955 – 1982), Predsedove spisy, 1981 – 1982, šk. 305, uklad. znak 461, Ing. Ján Veles, cig. problematika, Záznam z mimoriadnej porady predsedov ObNV I – V dňa 10. mája 1982.

rozsahu. V tomto období časť cigánskych rodín opustila schátrané domy a chatrče, ktoré sa nachádzali v cigánskom tábore za Zimným štadiónom a nad Moldavskou cestou. Opustené domy však predávali cigánskym rodinám z iných okresov, a tak došlo k veľkému prílivu Cigánov z vidieka do Košíc bez nejakého koncepčného riešenia ich bytových problémov. V rozpore so skutočnosťou sa v materiáli tvrdí, že v roku 1952 žili v centrálnej mestskej zóne iba dve cigánske rodiny, čo vyvracajú policajné evidencie a súpisy z rokov 1924 i 1947. Snažil sa tak potvrdiť enormný nárast do roku 1981 na 334 rodín s počtom 1 717 osôb v centrálnej zóne mesta a ďalších 574 osôb v cigánskom tábore za Zimným štadiónom. Podcenilo sa riešenie problémov cigánskych obyvateľov v historickom centre so vzácnymi kultúrno-historickými pamiatkami a rýchly rozvoj mesta problém historického jadra ešte viac prehľboval. Dochádzalo k tomu, že ostatní obyvatelia byty v centre, väčšinou druhej a tretej kategórie, radi prenehávali cigánskym rodinám a sami odchádzali bývať do bytov prvej kategórie na nové sídliská.

Opakujú sa tu údaje už vyššie v texte spomenuté, aj keď ich sledovanie dokumentuje mnoho nepresností a počty Rómov sa v jednotlivých rokoch líšia v dôsledku permanentnej fluktuácie, živeľnej migrácie do mesta i odchodom z neho. Podľa neho z 28 477 štátnych bytov obývali cigánski obyvatelia mesta 1 218 bytov, čo predstavovalo 4, 28 %-ný podiel. Stavebné bytové družstvo na území okresu Košice – mesto evidovalo 39 bytov obývaných cigánskymi rodinami. Po vysťahovaní cigánskych rodín na Luník IX zostávalo ešte v centrálnej mestskej zóne 287 rodín s počtom 1 097 Cigánov. Z 228 bytov, ktoré obývali cigánske rodiny, bolo 90 bytov kategorizovaných ako zdraviu škodlivých a životu nebezpečných, akútnych na riešenie v krátkom čase. Značné problémy spôsobovali neprispôsobivé rodiny v rozptyle, ktoré poškodzovali obývané byty a domy a narušovali vzájomné spolužitie s majoritou. Nebolo možné pomáhať tým, ktorí nevlasnili chatrče podľa zásad výkupu a poskytnutím sociálnej pomoci.

V texte sa síce uvádza, že v roku 1976 bolo zamietnuté budovanie sídlisk pre Cigánov, no zdôvodňuje sa nutnosť rekonštrukcie historického jadra v súvislosti s jeho vyhlásením za mestskú pamiatkovú rezerváciu. Podobne na mieste bývalého cigánskeho tábora za Zimným štadiónom sa v danom roku (1983) začínalo s výstavbou nových obytných blokov (Jánošíkova ulica). Ako ďalší dôvod sústredenia cigánskych rodín na sídlisko Luník IX uviedol poškodzovanie majetku cigánskymi obyvateľmi vo všetkých sídliskách, kde bývajú Cigáni v rozptyle (rozbité sklá na vchodových dverách, schodištiach, vymontované vypínače elektrického osvetlenia, znečistené steny, suterény). Luník IX sa od začiatku vyznačoval prevahou rómskej časti populácie, definovanej ako sociálne a kultúrne zaostalá, neprispôsobivá (pozn. aut.).⁵⁸

Aj keď predseda Národného výboru tvrdil, že základné podmienky tam boli vytvorené, realitou bola absencia občianskej vybavenosti, ktorá sa riešila provizóriom vo vyčlenených bytových jednotkách. Osemtriedna základná škola bola odovzdaná až k 1. septembru 1983, v lete 1983 montovaná predajňa potravín a do prevádzky bola odovzdaná nová materská škola.

Materiál účelovo zdôvodnil sústredenie cigánskych rodín na sídlisko Luník IX „na základe zrelej úvahy ako riešiť otázku cigánskych obyvateľov“, problémy na sídlisku však dokladali množiace sa sťažnosti a ich predchádzajúce prešetrovanie, zároveň nutnosť odsťahovať 20 problematických rodín z Luníka IX do okrajových častí jednotlivých obvodov mesta, keďže sa neprispôbili životu na koncentrovanom sídlisku.

Ako pozitívum hodnotil likvidáciu cigánskeho tábora za Zimným štadiónom, čím sa vytvorili podmienky pre výstavbu ďalších obytných blokov a ozdravenie životného prostredia v historickom jadre mesta.

58 Pozri bližšie Koncepciu z roku 1978 a triedenie rómskych rodín určených na presťahovanie.

Hodnotenie situácie na samotnom Luníku IX už v tom čase bolo neadekvátne voči realite, ktorá si vyžiadala množstvo zásahov kompetentných orgánov, i čoraz častejšie sa ozývajúce názory o nevhodnosti takéhoto riešenia problematiky bývania cigánskych rodín v Košiciach. Nasledujúci vývoj tieto názory potvrdil.⁵⁹

Nie je cieľom tohto príspevku sledovať celý proces etnizácie a getoizácie sídliska v nasledujúcich desaťročiach, vrátane uznesenia číslo 55 z roku 1995 s jeho katastrofálnymi dôsledkami.⁶⁰ Mestské zastupiteľstvo v Košiciach prijalo na svojom rokovaní 28. marca a 4. apríla uznesenie číslo 55, tzv. Koncepciu bývania pre neplatičov, bezdomovcov a neprispôsobených občanov. Text uznesenia presadil a podpísal vtedajší primátor Ing. Rudolf Schuster. Bolo by veľmi zjednodušené vyvodzovať závery o hromadení problémov Rómov v Košiciach jednoduchou migráciou a fluktuáciou, ich početným rastom. Nevhodnými rozhodnutiami vedenia mesta v minulosti na rôznych úrovniach sa zrealizovalo veľa politicko-spoločenských, účelových pohnútok v praxi, čím sa postupne vytvoril stav časovanej bomby, ktorá sa stala reálnou hrozbou nielen pre mesto.

ZOZNAM ARCHÍVNYCH FONDŮ

Archív mesta Košice, fond Národný výbor mesta Košice, Správna komisia 1945 – 1948.
 Archív mesta Košice, fond Mestský Národný výbor Košice (1955 – 1982).
 Archív mesta Košice, fond Národný výbor mesta Košice 1983 – 1991.
 Štátny archív Košice, fond Krajský národný výbor Košického kraja 1949 – 1960.
 Štátny archív Košice, fond Východoslovenský krajský národný výbor v Košiciach 1960 – 1969,
 Zápisnice Rady 1960 – 1969.
 Štátny archív Košice, fond Východoslovenský krajský národný výbor v Košiciach 1960 – 1969,
 Komisia Vsl. KNV pre riešenie otázok cigánskych obyvateľov.
 Archív Inforoma, fond Emília Horváthová, Osobná pozostalosť.

ZOZNAM POUŽITEJ LITERATÚRY

BAČOVÁ, Viera – BAČA, Ladislav. Analýza bývania rómskeho spoločenstva na sídlisku Luník IX v Košiciach. In: *Sociológia*, 1994, roč. 26, č. 5-6, s. 447–453.
 Cigánske obyvateľstvo k 31. XII. 1967 vo Východoslovenskom kraji. Štatistické informácie. Košice : Krajské oddelenie Štátneho štatistického úradu Košice, 12. VII. 1968.
 Cigánske obyvateľstvo na Slovensku k 31. 12. 1968. Bratislava : Slovenský štatistický úrad, jún 1969.
 DUCHOŇ, Jozef. Cigáni : Etnikum známe i neznáme. In: *Košický večer*, 2002 (23. 8.), s. 5; 2001 (30. 8.), s. 5.
 HALAGA, Ondrej R. *Archív mesta Košice. Sprievodca po fondoch a zbierkach*. Praha : Archivní správa Ministerstva vnitra, 1957, 173 s.
 HONZÁK, František – LONDÁK, Miroslav – JAKSICOVÁ, Vlasta. *Dejiny Slovenska : Dátumy, udalosti, osobnosti*. Bratislava - Praha : Slovart - Libri, 2007, 882 s.
 JUROVÁ, Anna. Počiatky fungovania cigánskej triedy v dvadsiatych rokoch 20. storočia v Košiciach : niekoľko poznámok k súčasnému stavu poznania tejto témy. In: *Romano džaniben : časopis romistických štúdií*, 2013, roč. 20, č. 2, s. 53-65.
 JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945 – 1967 : Dokumenty. 2. časť*. Praha : ÚSD, 1996, s. 143-442.

⁵⁹ Už na začiatku osemdesiatych rokov sa čoraz častejšie poukazyvalo na neúspešnosť a sústavnú problematiku experimentu s Luníkom IX, napriek tomu sa pokračovalo v ďalšej výstavbe a úvahy smerovali k odťahovaniu obyvateľov z družstevných bytov a k presťahovaniu do nich ďalších cigánskych rodín.

⁶⁰ Pozri napr. Skúsenosti z doteraz uplatňovaných foriem riešenia bytových problémov cigánskych rodín. Orgonášová, Bača, okt. 1986, súkr. archív (kópia). BAČOVÁ, Viera – BAČA, Ladislav. Analýza bývania rómskeho spoločenstva na sídlisku Luník IX v Košiciach. In: *Sociológia*, 1994, roč. 26, č. 5-6, s. 447-453. MAGDOLENOVÁ, K. – HRICZKO, I. *Luník story...*, s. 6-8.

- JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945 – 1967 : Dokumenty*. 3. časť. Praha : ÚSD, 1996, s. 447-779
- JUROVÁ, Anna. *Rómska problematika 1945 – 1967 : Dokumenty*. 4. časť. Praha : ÚSD, 1996, s. 787-1034.
- JUROVÁ, Anna. *Rómska menšina na Slovensku v dokumentoch (1945 – 1975). Závěrečná správa z grantovej úlohy „Rómska menšina na Slovensku v dokumentoch (1945 – 1975)“*, č. 2/6194/27 [CD-ROM]. Košice : Spoločenskovedný ústav SAV, 2008 (2009).
- JUROVÁ, Anna. Snaha o lokalizáciu cigánskeho Tábora v Košiciach. In: *Mesto a dejiny*, 2013, roč. 2, č. 1, s. 25-32.
- JUROVÁ, Anna. Súpis Cigánov – Rómov v roku 1947 (na príklade mesta Košice). In: *Človek a spoločnosť : internetový časopis pre pôvodné teoretické a výskumné štúdie z oblasti spoločenských vied* [online], 2014, roč. 17, č. 3. [cit. 8.6.2015]. Dostupné na internete: <<http://www.clovekaspolocnost.sk/sk/rocnik-17-rok-2014/3/>>.
- JUROVÁ, Anna. Zväz Cigánov – Rómov na Slovensku po roku 1968 a niektoré aktivity v Košiciach. In: ŠUTAĽ, Štefan – DZURIKANINOVÁ, Nikoleta (Eds.) *Štruktúry a fragmenty historického vývoja Košíc*. Košice : Univerzita Pavla Jozefa Šafárika v Košiciach, Filozofická fakulta, 2014, s. 212 – 223.
- JUROVÁ, Anna – ZUPKOVÁ, Eva. Rómovia v Košiciach v 1. ČSR v kontexte doby a regiónu (1918 – 1938). In: *Bulletin Muzea romské kultury*. Brno : Muzeum romské kultury, 2007, s. 105-111.
- MAGDOLENOVÁ, Kristína – HRICZKO, Ivan. Lunik story. In: *Rómske listy*, 2003, č. 3-4, s. 6-8.
- NĚMEC, Zdeněk. Náčrt územného a stavebného vývoja Košíc v 19. storočí. In: *Historica Carpatica*, 1991, č. 22, s.47-65.
- ZUPKOVÁ, Eva. Rómovia v Košiciach po vzniku ČSR (Analýza evidencie z roku 1924). In: *Česko-slovenská historická ročenka 2007*. Brno : Masarykova univerzita, 2007, s. 141-149.